

INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK ASOSLARI

TISU talabasi Usmonova Sarvinoz Abduljalil qizi
Ilmiy rahbar: Donayeva Shaxnoza Abduraimovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti PhD

Annotatsiya. ta'limni tashkil etish jarayoni nafaqat moddiy-texnik ta'minotni, balki pedagogik va psixologik jihatlarni ham chuqur hisobga olishni talab etadi. Mazkur jarayon Inklyuziv o'quvchilarning individual xususiyatlari va psixologik holatini inobatga olgan holda, ularning ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlashga qaratilgan. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar va sog'lom rivojlanayotgan tengdoshlari uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni yaratishdan iborat. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limni tashkil etishning pedagogik asoslari, uning nazariy va amaliy jihatlari, shuningdek, ta'lim jarayonida alohida ehtiyojli o'quvchilarni qo'llab-quvvatlashning didaktik tamoyillari yoritiladi. Inklyuziv ta'limning zamonaviy pedagogik tizimdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, moslashuvchanlik, hamkorlik, alohida ehtiyoji bo'lgan bolalar, birlashtirish, pedagogik yondashuvlar, imkoniyat, tenglik, integratsiya.

Аннотация. Процесс организации инклюзивного образования требует тщательного учета не только материально-технических ресурсов, но и педагогических и психологических аспектов. Данный процесс направлен на обеспечение успешной адаптации обучающихся к образовательной среде с учетом их индивидуальных особенностей и психологического состояния. Основная цель инклюзивного образования — создание равных прав и возможностей для детей с особыми образовательными потребностями и их сверстников с типичным развитием. В статье рассматриваются педагогические основы, теоретические и практические аспекты организации инклюзивного образования, а также дидактические принципы поддержки обучающихся с особыми потребностями в рамках образовательного процесса. Также анализируются роль и значение инклюзивного образования в современной педагогической системе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, гибкость, сотрудничество, дети с особыми потребностями, инклюзия, педагогические подходы, возможности, равенство, интеграция.

Abstract. The process of organizing inclusive education requires careful consideration not only of material and technical resources but also of pedagogical and psychological aspects. This process aims to ensure the successful adaptation of students to the educational environment by taking into account their individual characteristics and psychological states. The primary goal of inclusive education is to create equal rights and opportunities for children with special educational needs and their typically developing peers. This article examines the pedagogical foundations, theoretical and practical aspects of organizing inclusive education, as well as the didactic principles for supporting students with special needs within the educational process. It also analyzes the role and significance of inclusive education within the modern pedagogical system.

Keywords: inclusive education, flexibility, collaboration, children with special needs, inclusion, pedagogical approaches, opportunity, equality, integration.

KIRISH

Bugungi kunda inklyuziv ta'limning dolzarbligi xalqaro miqyosda ham, milliy darajada ham tobora ortib bormoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan ta'limning kamsitmaslik tamoyili asosida tashkil etilishi va inklyuziv ta'lim tizimiga o'tishni davlatlarning majburiyati sifatida belgilab bergan.

Shuningdek, UNICEF O'zbekistondagi ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tibordan chetda qolayotgan bolalarni inklyuziv ta'lim bilan qamrab olish masalasiga alohida e'tibor qaratmoqda.

“Inklyuziv” so'zining ma'nosiga to'xtaladigan bo'lsak, ingliz tilidagi inclusive so'zidan olingan bo'lib, “qo'shish”, “birlashtirish”, “qamrab olish” ma'nolarini anglatadi. Inklyuziv ta'lim o'quvchilarning individual, psixologik va jismoniy xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan ta'lim jarayonidir. Mazkur tizim imkoniyati cheklangan va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilarni jamiyat hayotiga moslashtirish hamda ularning umumta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan. Inklyuziv ta'lim nafaqat alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning sifatli ta'lim olishini ta'minlaydi, balki jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va insonparvarlik tamoyillarining mustahkamlanishiga ham xizmat qiladi.

Sharq mutafakkirlari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy hamda Abdulla Avloniylarning tarbiyaning maqsadi, inson kamoloti va shaxs rivojlanishida ta'limning o'рни haqidagi qarashlari inklyuziv ta'lim rivojlanishining

muhim metodologik asoslaridan biri hisoblanadi. Ularning asarlarida har bir insonning qadr-qimmati, individual imkoniyatlarini rivojlantirish va jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ta'minlash g'oyalari ilgari surilgan bo'lib, bu tamoyillar zamonaviy inklyuziv ta'limning asosiy maqsadlari bilan uyg'unlashadi.

Uzoq yillar davomida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarga umumta'lim muassasalaridan alohida holda faoliyat yurituvchi maxsus segregatsion ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya berish samarali deb hisoblangan. Biroq XX asrning 70–80-yillariga kelib jahon miqyosida insonparvarlik, teng imkoniyatlar yaratish va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyalarining rivojlanishi maxsus ehtiyojli bolalarga bo'lgan munosabatning tubdan o'zgarishiga olib keldi. Natijada inklyuziv ta'lim konsepsiyasi shakllanib, barcha bolalarning birgalikda ta'lim olishi g'oyasi keng qo'llab-quvvatlana boshladi.

Inklyuziv ta'limning nazariy asoslarini rivojlantirishda ko'plab olimlar muhim hissa qo'shganlar. Xususan, L.S. Vigotskiy ta'lim va rivojlanishning o'zaro bog'liqligi haqidagi nazariyasida bolaning rivojlanishi ijtimoiy muhit va hamkorlikdagi faoliyat orqali amalga oshirishini ta'kidlagan. U alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarni tengdoshlari bilan birgalikda o'qitish ularning bilim va ko'nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qilishini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Shu sababli Vigotskiyning qarashlari zamonaviy inklyuziv ta'limning muhim nazariy poydevorlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Inklyuziv ta'lim tushunchasiga nisbatan turli ilmiy qarashlar va yondashuvlar mavjud bo'lib, mamlakatimiz olimlari ham inklyuziv ta'lim haqida o'z fikrlari hamda qarashlarini keltirib o'tganlar. Jumladan, R.Sh. Shomaxmudovanning ta'kidlashicha, inklyuziv ta'lim davlat siyosatining muhim yo'nalishi bo'lib, nogironligi bo'lgan va alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun mavjud to'siqlarni bartaraf etish, ularning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga moslashtirish hamda umumta'lim tizimiga to'liq integratsiyalashuvini ta'minlashga qaratilgan ta'lim tizimidir. Bundan tashqari L.R. Mo'minova inklyuziv ta'limni bolalarning jismoniy, psixologik, intellektual, etnik-madaniy, til va boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar, ularni umumiy ta'lim tizimiga jalb etish jarayoni sifatida talqin qiladi. Olim inklyuziv ta'limning maqsadi, vazifalari, tamoyillari va uni joriy etish bosqichlarini chuqur tahlil qilgan. Shuningdek, u alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bo'yicha muhim ilmiy tavsiyalarni ilgari surgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash bilan bir qatorda, ularning

jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga ham xizmat qiladi. Bunday ta'lim muhiti o'quvchilarda bag'rikenglik, hamkorlik, o'zaro yordam va ijtimoiy mas'uliyat kabi muhim fazilatlarning shakllanishiga yordam beradi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida umumta'lim maktablarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalar uchun zarur sharoitlar yaratish bo'yicha muayyan ijobiy natijalarga erishilmoqda. Shu bilan birga, tadqiqotlar inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda pedagoglarning maxsus tayyorgarligi, moslashtirilgan o'quv dasturlari va zamonaviy metodik ta'minot muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Inklyuziv ta'lim tizimini yanada takomillashtirish uchun pedagog kadrlarni qayta tayyorlash, maxsus pedagog va psixologlar faoliyatini kengaytirish, ota-onalar bilan hamkorlikni mustahkamlash hamda ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish zarur hisoblanadi. Shuningdek, rivojlangan davlatlarning ilg'or tajribalarini milliy ta'lim tizimi bilan integratsiyalash inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda interaktiv metodlarning o'rni beqiyos hisoblanadi. Mavzuning qay darajada o'zlashtirilishi dars jarayonida qo'llaniluvchi metodlarga bog'liq bo'ladi. Dars qiziqarli tashkil etilsa o'quvchilarda o'qituvchiga va fanga nisbatan mehr-muhabbat shakllanadi, o'zlashtirish osonlashadi. Interaktiv metodlar bolalarning o'quv jarayoniga tez moslashishi va bilimlarni oson o'zlashtirishi uchun eng samarali vositadir. Bu yoshdagi bolalarda o'yin orqali dunyoni anglash va hissiy qabul qilish kuchli bo'lgani uchun, interaktiv yondashuv dars unumdorligini keskin oshiradi.

Asosiy ahamiyati

Qiziqishni uyg'otadi: Darslarni o'yin elementlari bilan boyitib, boladagi zerikish va charchoqni yo'qotadi.

Mustaqillikni shakllantiradi: Bola tayyor ma'lumotni yodlamaydi, balki uni o'zi izlab topishga va fikrlashga o'rganadi.

Nutq va muloqotni o'stiradi: Guruhlarda ishlash davomida bolalar o'z fikrini qo'rqmasdan bayon qilishni va do'stlarini eshitishni o'rganadi.

Xotirani mustahkamlaydi: Ko'rish, eshitish va harakat qilish orqali olingan bilimlar bolaning yodida uzoq saqlanib qoladi.

Harakat faolligini ta'minlaydi: Kichik maktab yoshidagi bolalarning bir joyda uzoq o'tira olmaslik xususiyatini e'tiborga olib, jismoniy va aqliy harakatni muvozanatlashtiradi.

Eng muhimi, interaktiv metodlar alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning

yashirin qobiliyatlari va imkoniyatlarini aniqlash hamda rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli inklyuziv ta'lim muhitida interaktiv metodlardan foydalanish ta'lim sifati va samaradorligini

Xulosa qiladigan bo'lsak, inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarda jamoaviy ishlash madaniyati, maxsus pedagoglar o'z ustida ishlashi, alohida dastur va ish reja ishlab chiqilishi ta'limni tashkil etish uchun samarali yo'l hisoblanadi. Bolalarning shaxsiy ehtiyojlarini, qobiliyatlarini psixologik-pedagogik jihatdan e'tiborga olgan holda, hamkorlik va ijodkorlikka urg'u berish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni keng qamrovda ta'lim olishiga erishish lozim. Bu tizim bolalarni faqat bilim olishga emas, balki hayot ko'nikmalari, ijodkorlik, hamkorlik, muloqot va shaxsiy rivojlanishga o'rgatadi. Ta'lim tizimining insonparvarlik, tenglik va imkoniyat yaratishga asoslanganligini chuqur anglab yetgan holda aytishimiz mumkinki, har bir bola tili, dini, millati, irqi, kelib chiqishi hamda imkoniyatlaridan qat'iy nazar ta'lim olish, rivojlanish huquqiga ega.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha metodik qo'llanma. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezident maktablari va inklyuziv ta'lim tajribalari bo'yicha ilmiy-uslubiy to'plam. – Toshkent, 2023.
3. Mamatova Aziza Bo'riboyevna. O'zbekistonda inklyuziv ta'limning nazariy va huquqiy asoslari.
4. Talipova Mastura Ulmasbayevna. Inklyuziv ta'limning ilmiy-nazariy asoslari.
5. Qo'ziyeva S.A. Inklyuziv ta'limda ijtimoiy tenglik.
6. Allanazarova N.T. Inklyuziv ta'limni o'qitishdagi muammo va ularni yechimlari.
7. Islomova N. (2023). Inklyuziv ta'limda pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlashning ahamiyati. Ta'lim va innovatsiyalar, 8(2), 33-42.
8. UNICEF sayti.